

PRZESŁANKI DOPUSZCZALNEGO PRZERWANIA CIĄŻY W PRAWIE I ORZECZNICTWIE POLSKIM

Magdalena Debita, e-mail: magdalena.debita@prawo.uni.wroc.pl
Uniwersytet Wrocławski
Pl. Uniwersytecki 1, 50-137 Wrocław

STRESZCZENIE

Celem pracy jest próba scharakteryzowania polskiej regulacji prawnej dopuszczającej przerwanie ciąży. Kwestię tę reguluje art. 4a ust. 1 Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, który ustanawia przesłanki uzasadniające dopuszczalność aborcji. Lista tychże przesłanek ulegała przemianom, co pozwala wysnuć wniosek, że prawo aborcyjne w Polsce podlega transformacjom. Artykuł przedstawia także aktualny stan orzecznictwa sądowego dotyczącego omawianej tematyki. Należy oczywiście nadmienić, że na mocy obowiązujących umów międzynarodowych na kształt prawa aborcyjnego wpływają także wyroki organów prawa międzynarodowego, takich jak Europejski Trybunał Praw Człowieka, i ten aspekt również został zasygnalizowany w ramach niniejszej pracy.

Słowa kluczowe: ciąża, aborcja, przerywanie ciąży, prawo

Reasons for permissible abortion in Polish law and jurisprudence

ABSTRACT

The aim of this study was to characterize the Polish legal regulations permitting abortion. This issue is regulated by the art. 4a. 1 of the Act dated. 01.07. 1993. on family planning, human embryo protection and conditions of permissibility of abortion, which sets out the reasons justifying the admissibility of abortion. The list of these premises underwent changes, allowing us to conclude that the right to abortion in Poland is subject to transformations. The article presents the current state of the judicial decisions on this subject. It should be noted that under existing international agreements the shape of the abortion law is also affected by the judgments of international bodies such as the European Court of Human Rights, and this aspect has also been signaled as part of this work.

Key words: pregnancy, abortion, termination of pregnancy, law

WSTĘP

Możliwość przerywania ciąży według środowisk liberalnych stanowi jedną z gwarancji przestrzegania praw i swobód obywatelskich kobiety¹. Należy jednak zaznaczyć, że zakres przesłanek dopuszczalności zabiegu przerywania ciąży w różnych państwach świata jest bardzo zróżnicowany. Punktem wspólnym jest jednak zrozumienie, iż wskazana problematyka powinna mieć unormowanie ustawo-

1 E. Estrela, *Projekt Rezolucji Parlamentu Europejskiego w sprawie zdrowia reprodukcyjnego i seksualnego oraz praw w tej dziedzinie*, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2013-0426+0+DOC+XML+V0//PL#title1>, 13.01.2016; Federacja na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny, *20 lat tzw. ustawy antyaborcyjnej w Polsce. Raport 2013*, http://www.federa.org.pl/dokumenty_pdf/raporty/raport_federacja_2013.pdf, 13.01.2016.

we, gdyż odnosi się do ważnej i zarazem wrażliwej płaszczyzny życia społecznego. Celem tej pracy jest próba określenia charakteru regulacji prawnej dopuszczalnego przerwania ciąży na gruncie prawodawstwa w Polsce.

Możliwość przerwania ciąży przez kobietę wywołuje w Polsce od lat głębokie dyskusje i przywołuje rozmaite kontrargumenty ze strony różnych środowisk. Przykładowo, środowiska, które można określić mianem feministycznych, domagają się rozszerzenia zakresu dysponowania przez kobietę własnym ciałem i możliwością ingerowania w życie poczęte². Na przeciwnym biegunie znajduje się stanowisko Kościoła katolickiego i mediów katolickich, traktujących zabieg aborcji zazwyczaj jako grzech zasługujący na społeczne potępienie³. W samym środowisku prawników z kolei, jak również wśród rządzących odpowiedzialnych za tok prac legislacyjnych, wielokrotnie dochodziło do sporów, którymi musiano zająć się w ramach orzecznictwa. Może to sugerować, iż problematyka dopuszczalności przerwania ciąży wymagała uszczegółowienia, które byłoby użyteczne także z punktu widzenia regulacji stosunków społecznych.

ROZWIĄNIĘCIE PROBLEMATYKI DOPUSZCZALNEGO PRZERWANIA CIĄŻY W PRAWIE I ORZECZNICTWIE KRAJOWYM

Polski ustawodawca w sposób dość precyzyjny wymienił ogólne przesłanki uzasadniające dopuszczalność przerwania ciąży przez kobietę. Uczynił to w art. 4a ust. 1 Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (dalej: u.p.r.)⁴. Mianowicie, wskazał, że przerwanie ciąży jest uzasadnione następującymi przesłankami: 1) ciąża stanowi zagrożenie dla życia albo zdrowia ciężarnej kobiety; 2) na skutek badań prenatalnych albo odkrycia innych przesłanek medycznych okazało się, że istnieje duże prawdopodobieństwo ciężkiego oraz nieodwracalnego upośledzenia płodu bądź nieuleczalnej choroby, która zagraża jego życiu; 3) istnieje uzasadnione podejrzenie, iż ciąża powstała na skutek popełnienia czynu zabronionego.

W dalszych rozważaniach należy odnieść się w sposób szczegółowy do rozumienia każdej z tych trzech przesłanek ustawowych uzasadniających dopuszczalność przerwania ciąży w Polsce. W pierwszej kolejności wypada jednak zauważyć, że na skutek nowelizacji przywołanej ustawy, której dokonano dnia 30 sierpnia 1996 r., ustawodawca w art. 1 ust. 5 wprowadził czwartą przesłankę dopuszczalności zabiegu aborcji, bardzo szybko jednak zakwestionowaną na gruncie orzecznictwa. Mianowicie na krótko dopuszczono możliwość przerwania ciąży, jeśli kobieta ciężarna znajdowała się w ciężkich warunkach życiowych albo trudnej sytuacji osobistej⁵.

W literaturze przedmiotu ocenia się, że tego rodzaju przepis stanowił daleko posuniętą próbę liberalizacji polskiego prawa w dziedzinie spraw aborcyjnych. Wzmacniał faktyczne położenie kobiety jako jednostki korzystającej z przysługujących wolności i praw obywatelskich, jednak przy braku ustawowego doprecyzowania, jak należy rozumieć owe ciężkie warunki życiowe albo trudną sytuację osobistą⁶.

2 M.in. Stowarzyszenie „Same o Sobie S.O.S.”; E. Estrela, *Projekt Rezolucji Parlamentu Europejskiego w sprawie zdrowia reprodukcyjnego i seksualnego oraz praw w tej dziedzinie*, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2013-0426+0+DOC+XML+V0//PL#title1>, 13.01.2016; K. Pollitt, *Pro. odzyskajmy prawo do aborcji*, Warszawa 2015.

3 Kodeks Prawa Kanonicznego, kan. 1398; por. także Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich, kan. 1450, § 2.); Por. tamże, kan. 1329; podobnie Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich, kan. 1417.); Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja o szacunku dla rodzącego się życia ludzkiego i o godności jego przekazywania Donum vitae* (22 lutego 1987), I, 3: AAS 80 (1988), 80.); Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium Vitae*, Rzym 1995; *Oświadczenie Episkopatu Polski w sprawie nienaruszalnej godności życia ludzkiego*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/obronazycia_21102003.html, 15.01.2016.

4 Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz. U. 1993 nr 17 poz. 78 ze zm.).

5 Ustawa z dnia 30 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. 1996 nr 139 poz. 646 ze zm.).

6 K. Wiak, *Prawna ochrona dziecka poczętego w Polsce – przemiany i aktualny stan prawny*, Lublin 2001, J. Brzezińska, *Dzieciobójstwo: Aspekty prawne i etyczne*, Warszawa 2013, s. 30 i n.

To właśnie brak owego doprecyzowania, a także systematycznie podnoszone m.in. przez karnistów sprzeciw⁷ doprowadziły do trudnego położenia prawnego wielu kobiet ciężarnych, których uprawnienia do przerwania ciąży stały się przedmiotem różnych rozstrzygnięć sądowych, przynajmniej jeśli chodziło o rozważanie przesłanki zawartej w art. 1 ust. 5 przywołanej ustawy nowelizującej u.p.r.⁸.

O niezgodności z obowiązującą Konstytucją RP opisanej przesłanki przerwania ciąży orzekł dość szybko Trybunał Konstytucyjny, a miało to miejsce w orzeczeniu z dnia 28 maja 1997 r. Sędziowie stwierdzili niezgodność wspomnianego wcześniej przepisu ustawowego z art. 38 polskiej Konstytucji, który głosi: „Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia”⁹. Wskazany przepis formalnie stanowi więc potwierdzenie dla zasady prawnej ochrony życia poczętego, kierując polskie ustawodawstwo aborcyjne w stronę bardziej rygorystycznego, a co za tym idzie, nastawionego na możliwe ograniczenie prawnych przesłanek przesądzających o dopuszczalności zabiegu przerwania ciąży¹⁰. We wspomnianym orzeczeniu sędziowie przyjęli stanowisko, zgodnie z którym wprowadzona do u.p.r. dodatkowa przesłanka dopuszczalnego przerwania ciąży w praktyce pozwoliła na legalizowanie aborcji „bez dostatecznego usprawiedliwienia konieczności ochrony innej wartości, prawa lub wolności konstytucyjnej”¹¹. Była ona przy tym oparta na nieokreślonych kryteriach takiej legalizacji, co prowadziło do naruszenia konstytucyjnych gwarancji ochrony życia ludzkiego – również w fazie prenatalnej¹².

Rygorystyczność polskiego prawa aborcyjnego, za którą opowiedziano się w orzecznictwie, była zresztą w późniejszym czasie dodatkowo wzmocniana przez sam Trybunał Konstytucyjny. Mogą o tym świadczyć chociażby wyrok z dnia 23 marca 1999 r.¹³ oraz orzeczenie z dnia 8 października 2002 r.¹⁴ W obu sędziowie podkreślili, iż zakres prawnej ochrony życia ludzkiego należy traktować w sposób rozszerzający, w oparciu o zgodność krajowego ustawodawstwa z postanowieniami art. 2 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i przy poszanowaniu nadrzędności prawa każdego człowieka do życia. Należy zgodzić się przy tym, iż wskazane przykłady orzecznictwa nie tyle odnosiły się do ograniczenia praw kobiety do dysponowania własnym ciałem, co raczej do potrzeby dodatkowego wzmocnienia prawnej ochrony życia, zgodnie z ówczesnymi tendencjami wyrażanymi przez społeczeństwo w demokratycznym państwie prawa¹⁵.

W aktualnym stanie prawnym istnieją więc wyłącznie trzy ustawowe przesłanki dopuszczalności przerwania ciąży. Pierwszą jest powstanie sytuacji zagrożenia dla życia albo zdrowia ciężarnej kobiety. Co ciekawe, jest to jedyna przesłanka, jaką jest skłonny uznać Kościół katolicki w rezultacie braku wartościowania jednego życia nad drugim. Innymi słowy, środowiska chrześcijańskie – podobnie zresztą jak ustawodawca – wyrażają sensowne przekonanie, iż życie matki należy traktować na równi z życiem dziecka poczętego, a przez to nie można w charakterze absolutnym zakazać usunięcia ciąży, gdy zagraża ona życiu lub zdrowiu matki, a motywować to potrzebą szczególnej ochrony życia poczętego. Warto dodać, że w jednym ze swoich wyroków Trybunał Konstytucyjny dodatkowo potwierdził, że nie istnieją żadne przesłanki, które uzasadniałyby możliwość zróżnicowania wartości życia ludzkiego¹⁶. Ponadto należy zaznaczyć, że wspomniana przesłanka dopuszczalności przerwania ciąży ma charakter tzw. wskazania zdrowotnego. Na tle pozostałych dwóch przesłanek dopusz-

7 M. Zubik, *Problem aborcji na świecie w dokumentach i orzecznictwie sądowym*, Warszawa 1997, s. 31-32.

8 A. Gawryszewski, *Ludność Polski w XX wieku*, Warszawa 2005, s. 171.

9 *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483.)

10 Komentując taką rygorystyczną postawę polskiego ustawodawcy, niekiedy krytykuje się fakt, iż w ostatnich latach „działalność prawotwórcza w Polsce narażona jest na tendencję nawykowego sankcjonowania przez prawo dominującej religii”. A. Brezcko, *Podmiotowość prawna człowieka w warunkach postępu biotechnomedycznego*, Białystok 2011, s. 208.

11 Orzeczenie TK z dnia 28 maja 1997 r., sygn. akt K 26/96, OTK 1997 nr 2 poz. 19.

12 J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J. Rybczyńska, *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Warszawa 2014, s. 95.

13 Wyrok TK z dnia 23 marca 1999 r., sygn. akt K. 2/98 (Dz. U. 1999 nr 26 poz. 242).

14 Orzeczenie TK z dnia 8 października 2002 r., sygn. akt K 36/00 (Dz. U. 2002 nr 176 poz. 1457).

15 T. Szymanowski, *Przestępczość i polityka karna w Polsce w świetle faktów i opinii społeczeństwa w okresie transformacji*, Warszawa 2012, s. 242.

16 Wyrok TK z dnia 7 stycznia 2004 r., sygn. akt K 14/03, OTK ZU nr 1/A/2004 poz. 23.

czalności przerwania ciąży wyróżnia się ona tym, iż polski ustawodawca nie zdecydował się na ograniczenie czasu jej trwania, a co za tym idzie, nie wprowadził literalnego wskazania na temat okresu rozwoju płodu, który może zostać usunięty w rezultacie zabiegu przerwania ciąży¹⁷.

Wymieniona przesłanka pokazuje także, że państwo, które w praktyce zezwala na zabieg przerwania ciąży, powinno stworzyć ciężarnym kobietom faktyczne możliwości uczestnictwa w takim zabiegu, jeśli ich życie lub zdrowie zostałyby zagrożone w następstwie ciąży¹⁸. Co istotne, powyższy wymóg od 2007 r. stał się wymogiem prawnym w następstwie konieczności poszanowania wyroku Europejskiego Trybunału Prac Człowieka z dnia 20 marca 2007 r. w głośnej zresztą sprawie *Tysiãc vs. Polska*. Sędziowie ETPC stanęli na stanowisku, że zagrożenie zdrowia kobiety ciężarnej w rezultacie ciąży jest argumentem, który powoduje, że Polska jako państwo dopuszczające aborcję nie może ograniczać powódce realnego dostępu do legalnego zabiegu przerwania ciąży w następstwie zaistnienia wspomnianej przesłanki. Ponadto na państwo nakłada się obowiązek zapewnienia takiej kobiecie odpowiedniej procedury związanej z rozstrzygnięciem istnienia zdrowotnego wskazania aborcyjnego¹⁹. Można sądzić, że w praktyce chodzi tu o zagwarantowanie swobody dostępu do badań medycznych, w rezultacie których kobieta ciężarna jest w stanie obiektywnie udowodnić, iż noszona ciąża zagraża jej życiu lub zdrowiu.

Przesłanka zagrożenia życia lub zdrowia kobiety ciężarnej, która uzasadnia dopuszczalność przerwania ciąży, może być oceniana dwojako. Po pierwsze, zasadniczo nie budzi większych wątpliwości pierwszy jej człon, wskazujący na możliwość zagrożenia życia kobiety ciężarnej. Medyczne stany zagrożenia życia człowieka są bardzo dobrze znane dzisiejszej nauce, z czego korzysta się nader często przy interpretacji prawnej. Po drugie jednak, dalszy człon komentowanej przesłanki, odnoszący się do zagrożenia zdrowia ciężarnej kobiety, może już nasuwać pewne wątpliwości. Mianowicie, trudno nie zgodzić się z Rzecznikiem Praw Obywatelskich, który wskazał, że polski ustawodawca poprzez użycie pojęcia „zdrowie kobiety” nie podjął równocześnie żadnej próby wyważenia charakteru albo stopnia zagrożenia dla tej wartości, które by uzasadniały możliwość przerwania ciąży zgodnie z obowiązującym prawem. W przeciwieństwie chociażby do przesłanki traktującej o upośledzeniu płodu, w opisywanym przypadku nie pojawiły się określenia takie jak „ciężkie i nieodwracalne” bądź „duże prawdopodobieństwo”, co dodatkowo komplikuje ocenę, jakie zagrożenia dla zdrowia ciężarnej kobiety mogą faktycznie uzasadniać możliwość przerwania ciąży²⁰.

Rzecznik Praw Obywatelskich oparł zresztą swoje wątpliwości na funkcjonującej linii orzeczniczej, w ramach której podkreślono, iż brak precyzyjnego określenia sformułowanej przesłanki materialnej sprawia, że w sposób generalny nie można ustalić charakteru konstytucyjnie chronionej wartości, ze względu na którą w polskim prawodawstwie aborcyjnym zdecydowano się legalizować naruszenie wartości chronionej przez Konstytucję RP, jaką jest życie człowieka w fazie prenatalnej. Sędziowie Trybunału Konstytucyjnego wyrazili ponadto obawę, że obecna redakcja art. 4a ust. 1 pkt 1 u.p.r. stwarza niekiedy poważne ryzyko, iż zbyt wiele zagrożeń dla zdrowia matki może być – i to niesłusznie – interpretowanych jako przesłanki uzasadniające możliwość przerwania ciąży²¹. Trudno nie zgodzić się z takimi wątpliwościami, jeśli uwzględnić dodatkowo fakt, iż w polskim społeczeń-

17 M. Gałązka, *Odmowa przerwania ciąży a klauzula sumienia lekarza*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2014, T. 16, s. 27.

18 Tamże, s. 31.

19 Wyrok ETPC z dnia 20 marca 2007 r., skarga nr 5410/03, *Tysiãc v. Polska*, [w:] M. Safjan (red.), *Prawo wobec medycyny i biotechnologii. Zbiór orzeczeń z komentarzami*, Warszawa 2011, s. 112-115.

20 Rzecznik Praw Obywatelskich, *Raport o korespondencji między rzecznikiem praw obywatelskich a organami państwa w sprawach przestrzegania praw dzieci do życia i zdrowia, edukacji, życia w rodzinie i godziwych warunków socjalnych oraz do bezpiecznego rozwoju w okresie od 14 lutego 2006 do 31 sierpnia 2009 „Biała księga”*, <http://www.rpo.gov.pl/pliki/1202907061.pdf>, s. 67, 29.12.2015, Rzecznik Praw Obywatelskich, *list do Pani Minister Zdrowia z dn. 25.01.2008 r.*, <https://www.rpo.gov.pl/pliki/1201529506.pdf> 29.12.2015 oraz Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, *Spotkanie „okrągłego stołu” na temat zaleceń Komitetu ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet dotyczących zdrowia kobiet i dziewcząt*, http://www.karat.org.pl/wp-content/uploads/2014/10/Sprawozdanie_okragly-stol_zdrowie.pdf, 29.12.2015.

21 Wyrok TK z dnia 27 lutego 2007 r., sygn. akt P 22/06, OTK ZU nr 2/A/2007 poz. 12.

stwie sam zabieg aborcji ma wydźwięk pejoratywny i jest w dalszym ciągu traktowany jako zjawisko naruszające mimo wszystko w pewien sposób spójność struktury społeczeństwa i więzi społeczne. Podobne stanowisko zresztą manifestowano już w literaturze przedmiotu²².

W rezultacie przywołanych wątpliwości co do przesłanki zagrożenia zdrowia kobiety ciężarnej, to właśnie ją należy traktować jako najważniejszy powód, w następstwie którego państwo powinno gwarantować kobietom dopuszczalność zabiegów usunięcia ciąży. Przy czym zagrożenie życia ma w tym przypadku zawsze charakter nadrzędny i obiektywny. Praktyka dokonywania zabiegów aborcyjnych na całym świecie potwierdza zresztą zrozumienie ustawodawców wielu państw świata dla tej przesłanki. W XXI w. aż 98% państw świata dopuszczało ją jako legalną, aby pozwolić kobietom ciężarnym na usunięcie ciąży²³.

W dalszym toku rozważań należy przyjrzeć się rozumieniu przesłanki dopuszczającej legalność zabiegu usunięcia ciąży, którą jest odkrycie na skutek badań prenatalnych albo innych zabiegów medycznych dużego prawdopodobieństwa ciężkiego oraz nieodwracalnego upośledzenia płodu bądź nieuleczalnej choroby, która zagraża jego życiu. W tym przypadku usunięcie ciąży jest możliwe jednak wyłącznie do chwili osiągnięcia przez płód zdolności do samodzielnego życia poza organizmem matki (art. 4a ust. 2 u.p.r.). Opisywaną przesłankę określa się w literaturze przedmiotu mianem tzw. wskazania eugenicznego²⁴. Jest ona swoistą pochodną rozwoju technologii na gruncie nauk medycznych, zwłaszcza w odniesieniu do planowania rodziny oraz poprawy jakości życia w fazie prenatalnej. W rezultacie wykorzystania badań prenatalnych, a także innych zabiegów medycznych rodzice są w stanie zdiagnozować stan swojego przyszłego dziecka, w tym wykryć wszelkie poważne wady i upośledzenia o charakterze ciężkim, nieodwracalnym i nieuleczalnym. Wyróżnienie tych właśnie określeń to ważna zasługa polskiego ustawodawcy, który zabezpieczył się tym samym na gruncie prawnym przed wszelkimi próbami usunięcia przez kobiety ciąży, kiedy np. sytuacja płodu mogła ulec poprawie, a jego choroba odwróceniu przy pomocy dostępnych zastosowań medycznych²⁵.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, iż trudno oprzeć się wrażeniu, że eugeniczne wskazanie dopuszczalności przerwania ciąży wzbudza też pewne kontrowersje. Mianowicie odwołuje się do pojęcia jakości płodu, jako przesłanki pozwalającej ocenić, czy aborcja jest dopuszczalna czy też nie²⁶. Trudno jednak sądzić, że tego rodzaju wątpliwości znaczą coś więcej na gruncie rozważań *stricte* prawnych. Ustawodawca bowiem w bardzo jasnych kryteriach odniósł się do zasadności przesłanki eugenicznej, co w praktyce pozwala lekarzom ustalić dość szybko, które uszkodzenia genetyczne oraz choroby dziedziczne są rzeczywiście ciężkie i nieodwracalne dla płodu, a co za tym idzie, uzasadniają przerwanie ciąży za zgodą kobiety ciężarnej.

Kluczowym elementem stosowania eugenicznej przesłanki dopuszczalnego przerwania ciąży jest konieczność wykazania przy ewentualnym zabiegu, że płód nie osiągnął zdolności do samodzielnego przeżycia poza organizmem matki. Moment ten określono zresztą jako bardzo istotny dla stwierdzenia dopuszczalności zróżnicowania intensywności ochrony prawnej samego życia poczętego²⁷. Sędziowie Sądu Najwyższego stwierdzili ponadto, że rozwój medycyny w XXI w. może przesunąć granicę, od której dziecko poczęte będzie w stanie osiągnąć zdolność do samodzielnego życia poza organizmem matki. Sędziowie uczulili ustawodawcę także na bardzo prawdopodobną przyszłą sy-

22 R. Tokarczyk, *Prawa narodzin, życia i śmierci. Podstawy biojurysprudenji*, Warszawa 2012, s. 214-215.

23 E. Frątczak, A. Ptak-Chmielewska, *Demograficzny wymiar aborcji*, [w:] B. Chazan, W. Simon (red.), *Aborcja. Przyczyny, następstwa, terapia*, Wrocław 2009, s. 66.

24 R. Tokarczyk, *Prawa...*, dz. cyt., s. 215.

25 Przy czym warto dodać, że sędziowie TK stanęli wyraźnie na stanowisku, zgodnie z którym ustalenie cech płodu nie może mieć miejsca w rezultacie poddania kobiety ciężarnej tzw. eksperymentowi biomedycznemu o innym charakterze niż leczniczy, dokonanemu bez osobistej wyrażonej zgody przez taką kobietę. Por. Uchwała TK z dnia 17 marca 1993 r., sygn. akt W 16/92, OTK 1993 nr 1 poz. 16.

26 R. Tokarczyk, *Prawa...*, dz. cyt., s. 215.

27 M. Zubik, *Ochrona prawna początku życia człowieka w rozwiązaniach międzynarodowych i konstytucyjnych w Europie*, „Przegląd Sejmowy” 2007, r. XV, nr 3, s. 40.

tuację, w której rozwój medycyny będzie tak wyraźny, że pozwoli na przeprowadzenie kompletnego procesu rozwoju zarodka poza organizmem matki, począwszy od momentu zapłodnienia pozaustrojowego a skończywszy na uzyskaniu przez taki organizm zdolności do samodzielnego funkcjonowania²⁸. Należy ocenić, że w dobie rozwoju zapłodnienia *in vitro* powyższe wskazania sędziów Sądu Najwyższego zyskały dodatkowo na znaczeniu.

Jeśli chodzi o komentowaną przesłankę dopuszczalności przerwania ciąży, to łączy się ona ze sferą podmiotowych praw przysługujących kobiecie ciężarnej, a przede wszystkim z prawem do informacji na temat stanu zdrowia płodu, jak również prawem do planowania własnej rodziny. Skorzystanie z obu tych praw jest możliwe m.in. w następstwie dostępu do badań prenatalnych i uzyskanych na tej podstawie wyników medycznych. Co istotne, nawet lekarz, który powołując się na klauzulę sumienia, odmówi skierowania kobiety ciężarnej na badania prenatalne, ma obowiązek wskazać realne możliwości uzyskania tego rodzaju świadczenia u innego lekarza bądź w innej placówce medycznej. Realizacja tego obowiązku pociąga za sobą ponadto wymóg uczynienia odpowiedniej notatki w dokumentacji medycznej. Wspomniane uprawnienia kobiet ciężarnych mają swoje ugruntowanie zarówno w przepisach rangi ustawowej, jak i na przykład w ramach Kodeksu Etyki Lekarskiej²⁹. Można, jak się wydaje, stwierdzić, że pozwalają one w praktyce na rzeczywiste zastosowanie przesłanki eugenicznej przy realizacji ustawowej procedury dopuszczalnego przerwania ciąży. Dodatkowo nie bez znaczenia jest potwierdzenie wspomnianych praw kobiet ciężarnych na gruncie funkcjonującej linii orzecniczej³⁰.

Przejawem daleko idącego pragmatyzmu polskiego ustawodawcy w dziedzinie prawa aborcyjnego jest bez wątpienia sformułowanie trzeciej ustawowej przesłanki dopuszczalnego przerwania ciąży. Chodzi o przesłankę uzasadnionego podejrzenia, że ciąża powstała na skutek popełnienia czynu zabronionego. W doktrynie określa się to mianem tzw. wskazania społecznego, uzasadniającego zabieg przerwania ciąży³¹. Co istotne, zastosowanie tej przesłanki jest dopuszczalne wyłącznie wtedy, jeśli dziecko poczęte nie osiągnęło 12 tygodnia swojego rozwoju (art. 4a ust. 2 u.p.r.). W doktrynie podkreśla się, że kobiety ciężarne niekiedy muszą zmagać się z niechęcią do urodzenia dziecka poczętego na skutek gwałtu, przez co ustawodawca nie mógł zignorować wskazania społecznego przy konstruowaniu dopuszczalnych przesłanek zabiegu aborcji. W doktrynie funkcjonuje w tym kontekście interesujące pojęcie *wrongful conception* („niechcianego poczęcia”), powiązane materialnie ze społeczną przesłanką dopuszczalności aborcji. Pojęcie to dotyczy sytuacji, w której rodzice nie wyrazili woli poczęcia dziecka, a tym samym późniejszego jego urodzenia, a sama aborcja nie została dokonana, nawet mimo stwierdzenia jej dopuszczalności, na skutek sprzeciwu lekarza. W praktyce dotyczy to najczęściej sytuacji, w której organy prawa podzielają zdanie kobiety ciężarnej, iż ciąża powstała na skutek czynu zabronionego, ale lekarz odmawia wykonania zabiegu aborcyjnego³².

Kobiecie ciężarnej przysługują kroki prawne, aby dochodzić na drodze sądowej roszczenia z zakresu *wrongful conception*. Powyższe uprawnienia zostały podkreślone w orzecznictwie Sądu Najwyższego. Przykładowo, w wyroku z dnia 21 listopada 2003 r. sędziowie tego organu orzekli, że: „Na gruncie prawa polskiego możliwe jest wyodrębnianie majątkowych skutków nieprzeprowadzenia aborcji w odniesieniu do kobiety ustawowo uprawnionej do tego zabiegu”³³. Z kolei w wyroku z dnia 13 października 2005 r. sędziowie potwierdzili, że brak wykonania dopuszczalnego zabiegu aborcji na skutek odmowy lekarzy uprawnia rodziców dziecka do dochodzenia roszczeń o charak-

28 Uchwała SN z dnia 26 października 2006 r., sygn. akt I KZP 18/06, „Prokuratura i Prawo” 2007 (wkładka), nr 1, poz. 6.

29 Art. 32 Ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz. U. 2015 poz. 581); art. 9 Ustawy z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz. U. 2012 poz. 159 ze zm.); art. 38 ust. 3 Kodeksu Etyki Lekarskiej, http://www.nil.org.pl/_data/assets/pdf_file/0003/4764/Kodeks-Etyki-Lekarskiej.pdf, 29.12.2015.

30 Wyrok SN z dnia 12 czerwca 2008 r., sygn. akt III CSK 16/08, OSNC nr 3/2008 poz. 48.

31 R. Tokarczyk, *Normatywne ujęcia antyprokreacji*, „Roczniki Socjologii Rodziny UAM” 2000, r. XII, s. 226.

32 A. Brezko, *Podmiotowość...*, dz. cyt., s. 297.

33 Wyrok SN z dnia 21 listopada 2003 r., sygn. akt V CK 16/03, OSNC 2004 nr 6 poz. 104.

terze odszkodowawczym za szkodę majątkową poniesioną w związku ze zwiększeniem kosztów utrzymania dziecka upośledzonego³⁴. Wreszcie, w wyroku z dnia 6 maja 2010 r. sędziowie Sądu Najwyższego potwierdzili, że analogiczne uprawnienie przysługuje rodzicom, których dziecko urodziło się z wadami genetycznymi albo innymi ciężkimi uszkodzeniami na skutek pozbawienia ich przez lekarza możliwości skorzystania z zabiegu aborcji. Stwierdzili ponadto, że zatajenie przez lekarza przed kobietą ciężarną informacji o wadach płodu w czasie trwania ciąży oraz w rezultacie tego brak skierowania na inne badania jest naganne oraz staje się podstawą roszczeń takiej kobiety o zadośćuczynienie finansowe poniesionych szkód³⁵.

Umieszczenie w u.p.r. przesłanki społecznej dopuszczającej zgodne z prawem przerwanie ciąży można traktować zatem jako podstawę dla dochodzenia przez rodziców roszczeń z ewentualnego tytułu *wrongful conception*. Tym samym polski ustawodawca wykazał się dużym zrozumieniem sytuacji niektórych kobiet, zapobiegając szkodliwej dla sfery ich wolności sytuacji przymusowego urodzenia niechcianego dziecka, poczętego na skutek gwałtu. Sformułowanie zaś ustawowego okresu 12 tygodni od dnia, w którym doszło do tego czynu zabronionego, jako czasu, do którego można dokonać aborcji, zostało arbitralnie podkreślone przez Trybunał Konstytucyjny³⁶. Na etapie konstruowania tego przepisu u.p.r. termin ten z kolei uzasadniano medycznym faktem, iż ryzyko śmierci matki po upływie 12 tygodni jest kilkukrotnie wyższe niż w czasie aborcji dokonywanej przed upływem tego okresu³⁷.

Wszystkie przedstawione tutaj przesłanki dopuszczalnego przerwania ciąży zostały ponadto szczegółowiej potraktowane przez ustawodawcę. Na gruncie kolejnych przepisów u.p.r. zaznaczono, że na zabieg, o którym mowa, kobieta ciężarna musi wyrazić zgodę w sposób pisemny (art. 4a ust. 4 u.p.r.), a przy dwóch pierwszych ze wspomnianych przesłanek zabieg ten musi być wykonany przez lekarza w szpitalu (art. 4a ust. 3 u.p.r.). Co więcej, w u.p.r. sformułowano wymogi dla prywatnych gabinetów lekarskich, w których można przerwać ciążę, jeśli powstała ona w następstwie czynu zabronionego (art. 4a ust. 8 u.p.r.), jak również wprowadzono dosyć liczne zmiany do kodeksu karnego w związku ze złamaniem prawa dotyczącego opisanych wcześniej przesłanek dopuszczalnego przerwania ciąży (art. 7 u.p.r.).

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Podsumowując przedstawione argumenty, należy zaznaczyć, że ustawodawca ustanowił wyłączne przesłanki uzasadniające dopuszczalność przerwania ciąży. Zakres tych przesłanek ulegał zmianom, co każe stwierdzić, iż samo prawo aborcyjne w Polsce ulegało transformacjom. Na podstawie przeprowadzonej analizy można sformułować następujące wnioski: 1) polskie prawo aborcyjne cechuje się rygorystycznym spojrzeniem na zakres przesłanek dopuszczalnego przerwania ciąży; 2) prawo to w ostatnich latach było w wielu aspektach niespójne oraz niedoprecyzowane, co spowodowało liczne odniesienia ze strony sędziów Trybunału Konstytucyjnego do wskazanej materii; 3) tendencja prawnej ochrony życia poczętego w Polsce dominowała nad ewentualnym rozszerzaniem praw podmiotowych kobiet ciężarnych.

Wydaje się, że w nieodległym czasie dyskusje na temat zmian w u.p.r. nie będą ustawać. Problematyka ochrony życia poczętego ściera się na wielu płaszczyznach z tematyką realizacji wolności i praw każdego człowieka do samostanowienia o swoim losie. Trudno jednoznacznie ocenić, w jakim kierunku może pójść polski ustawodawca, choć należy się spodziewać, iż liberalizacja prawa aborcyjnego w Polsce natrafi na dosyć poważne przeszkody wielu środowisk społecznych.

34 Wyrok SN z dnia 13 października 2005 r., sygn. akt IV CK 161/05, OSP 2006 nr 6 poz. 71.

35 Wyrok SN z dnia 6 maja 2010 r., sygn. akt II CSK 580/2009, za: B. Lewandowski, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2010 r. (sygn. II CSK 580/09)*, [w:] Z. Strus (red.), *Ochrona życia ludzkiego. Przegląd wybranego orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Warszawa 2013, s. 40-54.

36 Orzeczenie TK z dnia 28 maja 1997 r., sygn. akt K 26/96, OTK 1997 nr 2 poz. 19.

37 B. Lewandowski, *Glosa do wyroku...*, dz. cyt., s. 42.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne:

- [1] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483)
- [1] Orzeczenie TK z dnia 28 maja 1997 r., K 26/96, OTK 1997 nr 2 poz. 19
- [1] Orzeczenie TK z dnia 8 października 2002 r., K 36/00 (Dz. U. 2002 nr 176 poz. 1457)
- [2] Uchwała SN z dnia 26 października 2006 r., I KZP 18/06, „Prokuratura i Prawo” 2007 (wkładka) nr 1 poz. 6
- [3] Uchwała TK z dnia 17 marca 1993 r., sygn. akt W 16/92, OTK 1993 nr 1 poz. 16
- [4] Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz. U. 1993 nr 17 poz. 78 ze zm.)
- [5] Ustawa z dnia 30 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. 1996 nr 139 poz. 646 ze zm.)
- [6] Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz. U. 2004 poz. 581)
- [7] Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz. U. 2008 poz. 159 ze zm.)
- [8] Wyrok ETPC z dnia 20 marca 2007 r., skarga nr 5410/03, *Tysiąc v. Polska*, [w:] Safjan M. (red.), *Prawo wobec medycyny i biotechnologii. Zbiór orzeczeń z komentarzami*, Warszawa 2011
- [9] Wyrok TK z dnia 23 marca 1999 r., sygn. akt K 2/98, Dz. U. 1999 nr 26 poz. 242
- [10] Wyrok SN z dnia 21 listopada 2003 r., sygn. akt V CK 16/03, OSNC 2004 nr 6 poz. 104
- [11] Wyrok TK z dnia 7 stycznia 2004 r., sygn. akt K 14/03, OTK ZU nr 1/A/2004 poz. 23
- [12] Wyrok SN z dnia 13 października 2005 r., sygn. akt IV CK 161/05, OSP 2006 nr 6 poz. 71
- [13] Wyrok TK z dnia 27 lutego 2007 r., sygn. akt P 22/06, OTK ZU nr 2/A/2007 poz. 12
- [14] Wyrok SN z dnia 12 czerwca 2008 r., sygn. akt III CSK 16/08, OSNC nr 3/2008 poz. 48

Książki/ Czasopisma

- [15] Brezko A., *Podmiotowość prawna człowieka w warunkach postępu biotechnomedycznego*, Białystok 2011
- [16] Brzezińska J., *Dzieciobójstwo: Aspekty prawne i etyczne*, Warszawa 2013
- [17] Frątczak E., Ptak-Chmielewska A., *Demograficzny wymiar aborcji*, [w:] Chazan B., Simon W. (red.), *Aborcja. Przyczyny, następstwa, terapia*, Wrocław 2009
- [18] Gałązka M., *Odmowa przerywania ciąży a klauzula sumienia lekarza*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2014, T. 16
- [19] Gawryszewski A., *Ludność Polski w XX wieku*, Warszawa 2005
- [20] Hołda J., Hołda Z., Ostrowska D., Rybczyńska J., *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Warszawa 2014
- [21] Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium Vitae*, Rzym 1995
- [22] Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja o szacunku dla rodzącego się życia ludzkiego i o godności jego przekazywania Donum vitae* (22 lutego 1987), I, 3: AAS 80 (1988), 80
- [23] Lewandowski B., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2010 r. (sygn. II CSK 580/09)*, [w:] Strus Z. (red.), *Ochrona życia ludzkiego. Przegląd wybranego orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Warszawa 2013
- [24] Pollitt K., *Pro. odzyskajmy prawo do aborcji*, Warszawa 2015
- [25] Szymanowski T., *Przestępczość i polityka karna w Polsce w świetle faktów i opinii społeczeństwa w okresie transformacji*, Warszawa 2012
- [26] Tokarczyk R., *Normatywne ujęcia antyprokreacji*, „Roczniki Socjologii Rodziny UAM” 2000, r. XII
- [27] Tokarczyk R., *Prawa narodzin, życia i śmierci. Podstawy biojurysprudencji*, Warszawa 2012
- [28] Wiak K., *Prawna ochrona dziecka poczętego w Polsce – przemiany i aktualny stan prawny*, Lublin 2001
- [29] Zubik M., *Ochrona prawna początku życia człowieka w rozwiązaniach międzynarodowych i konstytucyjnych w Europie*, „Przegląd Sejmowy” 2007, r. XV, nr 3
- [30] Zubik M., *Problem aborcji na świecie w dokumentach i orzecznictwie sądowym*, Warszawa 1997

NETOGRAFIA

- [31] Estrela E., *Projekt Rezolucji Parlamentu Europejskiego w sprawie zdrowia reprodukcyjnego i seksualnego oraz praw w tej dziedzinie*, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2013-0426+0+DOC+XML+V0//PL#title1>, 13.01.2016
- [32] Federacja na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny, *20 lat tzw. ustawy antyaborcyjnej w Polsce. Raport 2013*, http://www.federa.org.pl/dokumenty_pdf/raporty/raport_federacja_2013.pdf, 13.01.2016
- [33] Rzecznik Praw Obywatelskich, *Raport o korespondencji między rzecznikiem praw obywatelskich a organami państwa w sprawach przestrzegania praw dzieci do życia i zdrowia, edukacji, życia w rodzinie i godziwych warunków socjalnych oraz do bezpiecznego rozwoju w okresie od 14 lutego 2006 do 31 sierpnia 2009 „Biała księga”*, <http://www.rpo.gov.pl/pliki/1202907061.pdf>, 29.12.2015
- [34] Rzecznik Praw Obywatelskich, *list do Pani Minister Zdrowia z dn. 25.01.2008 r.*, <https://www.rpo.gov.pl/pliki/1201529506.pdf> 29.12.2015
- [35] *Oświadczenie Episkopatu Polski w sprawie nienaruszalnej godności życia ludzkiego*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/obronazy-cia_21102003.html, 15.01.2016